

Utbildning och arbetsmarknad

En viktig funktion för högre utbildning är att utbilda studenter för arbetsmarknaden. En stor utmaning idag är att tillgodose arbetsmarknadens behov inom områden där efterfrågan överskrider tillgången, framförallt inom skola och vård. Ett problem för lärosätena är att attrahera tillräckligt många studenter till utbildningarna inom dessa områden.

Högskoleutbildning fyller en rad viktiga funktioner i samhället. Ett syfte med högskolans utbildning är enligt högskoleförordningen (1 kap. 8§) att förbereda studenterna för att möta förändringar i arbetslivet. När lärosätena dimensionerar sitt utbildningsutbud ska de enligt sina regleringsbrev ta hänsyn till både studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov. Högskolan förväntas alltså utbilda studenter för att tillgodose framtida kompetensbehov på arbetsmarknaden såväl kvalitativt som kvantitativt, dvs. avseende vad studenterna lär sig och antalet studenter som utbildas inom olika områden. Lärosätena ställs då inför utmaningen att försöka förutse morgondagens behov av kompetens baserat på den kunskap vi har idag. Vare sig utbuds- eller efterfrågesidan är dock statisk. Arbetsmarknaden är heterogen och förändras över tid till följd av bland annat teknisk utveckling och innovationer, ökade krav på effektivitet och produktivitet samt ökad internationell konkurrens.

Förändringar på arbetsmarknaden ställer inte bara nya krav på individens kompetens utan leder också till att nya typer av jobb och branscher skapas och att andra minskar eller till och med försvinner. Utbildning kan dessutom vara en förändringskraft i sig som påverkar utvecklingen på arbetsmarknaden. Detta sammantaget innebär att det är viktigt att utveckla olika typer av underlag som lärosätena kan använda vid utformning av utbildningar och vid dimensionering av utbildningsutbudet. UKÄ publicerar regelbundet rapporter i syfte att informera lärosätena och blivande studenter om arbetsmarknadens framtida behov samt följer och redovisar hur olika grupper med examina från högskolan har etablerat sig på arbetsmarknaden efter avslutade studier.

Ett sätt att följa upp matchningen mellan tillgång på högskoleutbildade och arbetsmarknadens behov av arbetskraft inom olika områden i olika grupper är därmed att följa upp hur väl individer lyckas etablera sig på arbetsmarknaden. I detta kapitel presenteras i vilken utsträckning de som tar examen från högskolan i Sverige etablerar sig på arbetsmarknaden den närmaste tiden efter examen. Vi gör också en internationell utblick.

En stor utmaning idag är att klara av kompetensförsörjningen inom yrkesområden där efterfrågan sedan länge har överskridit tillgången. Detta gäller främst inom skola och vård (*Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden – ett planeringsunderlag inför läsåret 2015/16*, Rapport 2015:5, UKÄ). Studenter väljer inte bara en utbildning, de väljer även ett yrke. Om arbetsmarknaden inte anses attraktiv nog så är det svårt för lärosätena att få tillräckligt många sökande till vissa utbildningar och säkerställa genomströmningen på dem. I vilken utsträckning de som utbildas fortsätter att arbeta inom yrket efter avslutad utbildning påverkar också tillgången. Kapitlet avslutas med en diskussion om detta.

Högskoleutbildades etablering på arbetsmarknaden

Den svenska arbetsmarknaden har överlag utvecklats starkt de senaste åren. Denna utveckling bedöms fortsätta även under kommande år även om styrkan i den kommer att avta något till följd av en dämpad global utveckling (som håller tillbaka utvecklingen för svensk export). Sysselsättningen i Sverige förväntas dock fortsätta öka fram till 2018 och arbetslösheten väntas sjunka även nästa år enligt Arbetsförmedlingens prognoser (*Arbetsmarknadsutsikterna hösten 2016 – Prognos för arbetsmarknaden 2016–2018*, Arbetsförmedlingen, 2016).

En av anledningarna till den ökade tillväxten är ett ökat inflöde till Sverige av personer födda i andra länder. Antalet sysselsatta har ökat både bland inrikes och utrikes födda de senaste åren (*Arbetsmarknadssituationen för hela befolkningen 15–74 år, AKU Fjärde kvartalet*, Statistiska meddelanden, AM 11 SM 1701, SCB, 2016). Sysselsättningsökningen förväntas framöver till största delen ske bland de utrikes födda, till vilka två av tre nya jobb väntas gå. Arbetslösheten bland inrikes födda är dock fortfarande betydligt lägre (4 procent) än bland utrikes födda (15 procent) för fjärde kvartalet 2016. Även om arbetslösheten kommer att minska i båda grupperna i år förväntas gapet mellan inrikes och utrikes födda att öka. Det beror delvis på att antalet utrikes födda ökar medan antalet inrikes födda minskar i arbetskraften. Bland inrikes födda är arbetslösheten så pass låg att den sannolikt inte kan minska så mycket mer eftersom de tillgängliga arbetskraftsresurserna i denna grupp överlag är mycket små. Det finns också stora regionala skillnader i sysselsättning och arbetslöshet. Det är framförallt i storstadslänen som nya jobb skapas vilket leder till ökad sysselsättning och lägre arbetslöshet (*Arbetsmarknadsutsikterna hösten 2016 – Prognos för arbetsmarknaden 2016–2018*, Arbetsförmedlingen, 2016).

Ju högre utbildning en person har desto bättre är arbetsmarknadsutsikterna. Generellt är risken för arbetslöshet mindre och chansen att få ett jobb och etablera sig på arbetsmarknaden större för dem som har en eftergymnasial utbildning än bland dem som har högst gymnasieutbildning, eller lägre utbildning än så.

Förutsättningarna att etablera sig på arbetsmarknaden är idag överlag goda för högskoleutbildade i Sverige och detta förväntas inte förändras framöver. Arbetsmarknadsutsikterna för högskoleutbildade över tid kan bero bland annat på utvecklingen av den lokala och globala ekonomin, men också på förändringar i olika typer av lagstiftning och regler. Även förändringar i den strukturella sammansättningen av olika typer av branscher och yrken på arbetsmarknaden samt den demografiska strukturen och pensionsavgångar är av betydelse.

Etableringen 2014 för de som examinerades 2012/13

UKÄ följer regelbundet upp de högskoleutbildades etablering på arbetsmarknaden. Det mått UKÄ använder för att följa upp etableringen är konstruerat med syfte att fånga upp de personer som kan anses vara relativt väl förankrade på arbetsmarknaden. För att definieras som etablerad ställs därför betydligt högre krav än att bara vara sysselsatt. Måttet är baserat på uppgifter från SCB:s olika register om inkomst, yrke, arbetslöshet, arbetsmarknads-politiska åtgärder och studier.

Med etablering avses i dessa uppföljningar att individen hade ett förvärvsarbete i november månad, en arbetsinkomst som översteg en viss nivå samt inte hade varit arbetslös någon gång under uppföljningsåret. Examinerade som fortsatte att studera eller flyttade till andra länder ingår inte i populationen. I och med att såväl lön och sysselsättning som arbetslöshet inkluderas i måttet fångar det upp både konjunkturrelaterade och strukturrelaterade aspekter som har samband med arbetsmarknadsförankringen.

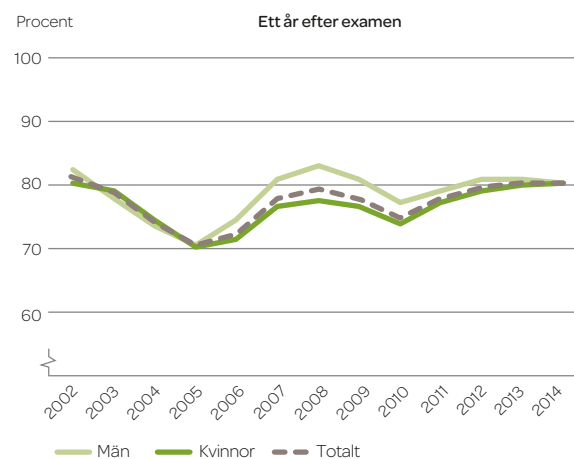
För att en individ ska räknas som etablerad krävs alltså en ganska stark förankring på arbetsmarknaden och de senaste åren har andelen etablerade bland de som tog ut en examen ungefär ett år tidigare legat på strax över 80 procent. Som en jämförelse kan nämnas att sysselsättningen, dvs. andelen som hade haft ett jobb under hela eller en del av året, i samma grupp var 97 procent.

I UKÄ:s senaste rapport om etableringen på arbetsmarknaden för högskoleutbildade följdes andelen etablerade på arbetsmarknaden upp 2013 bland de som examinerades 2011/12, 2009/10 och 2007/08. (*Etableringen på arbetsmarknaden för högskoleutbildade 2013 – Examinerade läsåren 2011/12, 2009/10 och 2007/08*, Rapport 2015:26, UKÄ).

Av de som examinerades från högskolan läsåret 2012/13 hade 80 procent etablerat sig på arbetsmarknaden 2014, dvs. 1–1,5 år efter att de tog ut sin examen. Andelen som hade etablerat sig var ungefär lika stora bland kvinnor och män. Det är första gången sedan 2002 som kvinnorna var etablerade i lika hög andel av de examinerade som männen. Under det senaste decenniet har andelen etablerade män generellt varit större än andelen etablerade kvinnor.

Andelen i en examenskohort som räknas som etablerad på arbetsmarknaden ökar successivt med tid efter examen. Den senaste examenskohorten som kan följas upp till fem år efter examen var de som examinerades läsåret 2008/09. Av dessa var 75 procent etablerade efter ungefär ett år, 82 procent efter ungefär tre år och 83 procent efter ungefär 5 år. I figur 51–53 illustreras andelen etablerade efter ett, tre och fem år efter examen för de som tog ut en examen mellan läsåren 2000/01 och 2012/13 för män respektive kvinnor. Variationerna som delvis är

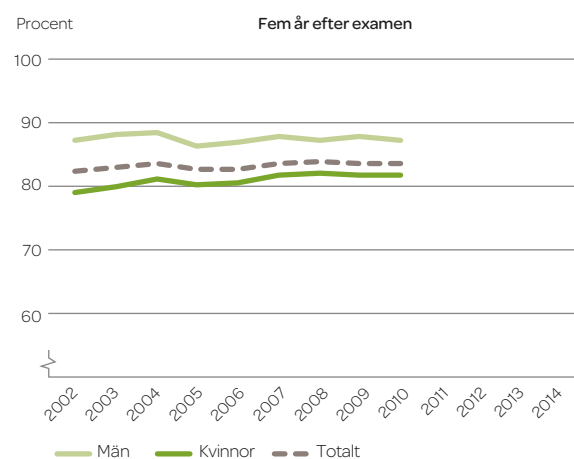
Figur 51. Andelen (procent) etablerade kvinnor och män (samt totalt) ett år efter examen åren 2002 till 2014. Notera den brutna y-axeln.

Figur 52. Andelen (procent) etablerade kvinnor och män (samt totalt) tre år efter examen åren 2002 till 2012. Notera den brutna y-axeln.

Figur 53. Andelen (procent) etablerade kvinnor och män (samt totalt) fem år efter examen åren 2002 till 2010. Notera den brutna y-axeln.

konjunkturberoende planar ut ju längre tiden går efter examen. Skillnaderna mellan män och kvinnor ökade dock och var generellt betydligt större tre och fem år efter examen än direkt efter examen.

Arbetsmarknaden för olika utbildningar varierar

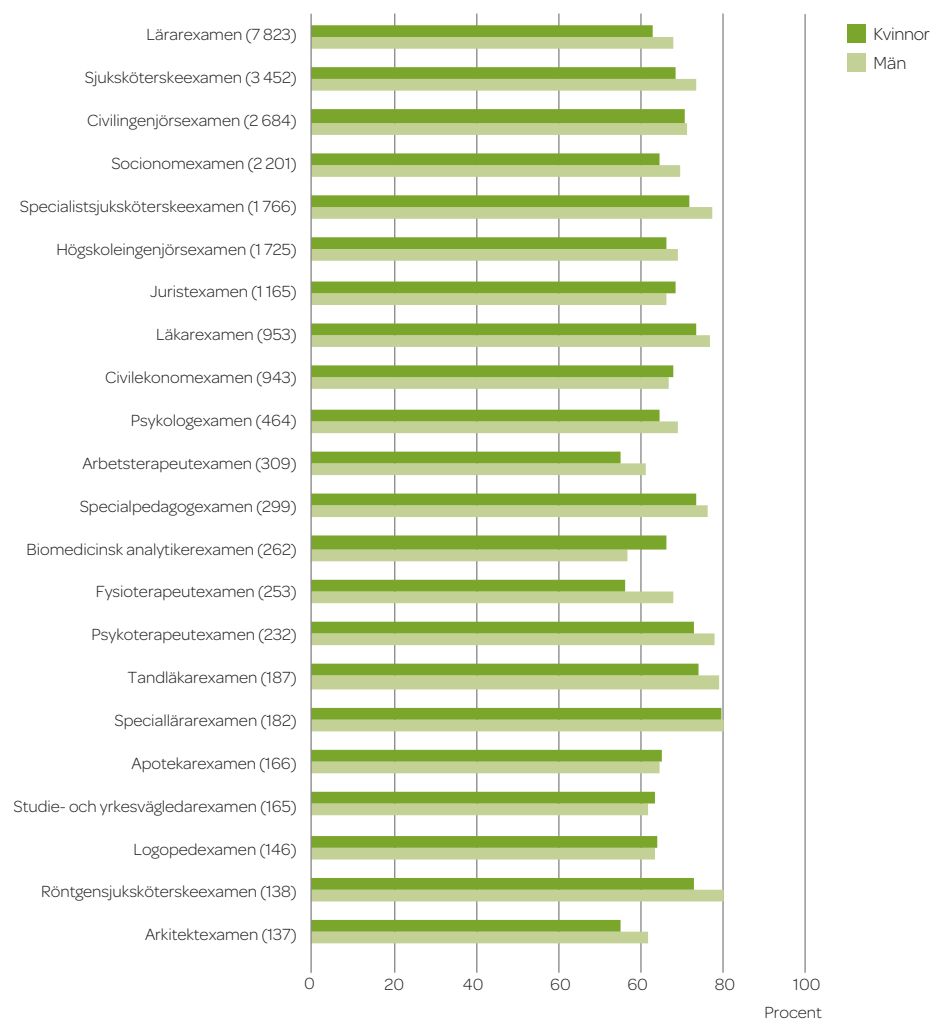
Hur den potentiella arbetsmarknaden kan beskrivas för studenter som tagit ut en examen varierar mellan olika utbildningar, dvs. kurser och program. Vissa utbildningar, framförallt yrkesexamen, har ett tydligt målyrke. De förbereder studenterna på ett konkret sätt genom både innehållet i utbildningen och utformningen, exempelvis i form av att en del av utbildningen är verksamhetsförlagd. Andra utbildningar, framför allt generella examina, förbereder studenterna på ett mer övergripande sätt för en bredare uppsättning av olika arbeten och positioner på arbetsmarknaden. Individuer som tagit ut en examen från vissa utbildningar är följaktligen relativt väl samlade inom en mer avgränsad arbetsmark-

nad medan de som tagit ut en examen från andra utbildningar är mer utspridda inom olika sektorer och yrken. För utbildningar med ett tydligare målyrke kan det vara relativt sett lättare att avgränsa och beskriva en arbetsmarknad. Därmed är det också mindre komplicerat att analysera hur behoven kan se ut, dels med avseende på kompetenskrav, dels med avseende på hur många utbildade personer som kan behövas.

Andelen etablerade var högst bland dem som tog en yrkesexamen. Av de 27 000 som tog ut en yrkesexamen 2012/13 hade 87 procent etablerat sig på arbetsmarknaden 2014. Samma år hade 72 procent av de 16 000 som tog ut en generell examen 2012/13 etablerat sig. Bland de som tog ut en konstnärlig examen 2012/13 hade 33 procent etablerat sig på arbetsmarknaden 2014.

Det bör noteras att vissa yrkesutbildningar är vidareutbildningar för de som redan är yrkesverksamma. Detta gäller exempelvis utbildningar till psykoterapeut, specialistsjuksköterska och speciallärare. Andelarna som

Figur 54. Andel (procent) av examinerade läsåret 2012 / 13 som var etablerade på arbetsmarknaden 2014 för yrkesexamensprogram med minst 100 examinerade och där det inte var färre än 10 män eller kvinnor.

etablerat sig på arbetsmarknaden efter att ha genomgått någon av dessa utbildningar var därför överlag höga. Det finns också en stor efterfrågan på arbetsmarknaden av dem som tagit ut examen efter utbildningar till tandläkare, läkare, civilingenjör, sjuksköterska, m.fl. (figur 54).

Kompletterande utbildningar för personer med utländsk examen

Bland personer som har invandrat från andra länder finns det många välutbildade personer som på olika sätt behöver komplettera en högre utbildning för att kunna jobba i Sverige inom det yrke de utbildat sig för i andra länder. En central del i detta är det svenska språket, men det kan även vara andra delar i utbildningen som behöver kompletteras. Kompletterande högskoleutbildningar är ett samlingsbegrepp för olika typer av utbildningar vid universitet och högskolor som avser att utgöra en komplettering av avslutade utländska högskolestudier i syfte att underlätta etablering på den svenska arbetsmarknaden.

En kompletterande utbildning får omfatta högst 120 högskolepoäng, dvs. motsvarande två års heltidsstudier och ska planeras med hänsyn till studentens tidigare utbildning och arbetslivserfarenhet (SFS 2008:1101). Regeringen dimensionerar i regel de kompletterande utbildningarna efter arbetsmarknadsbehoven och vanligast är utbildningar som riktar sig mot reglerade yrkesområden, inom främst vård och skola. Det finns även kompletterande utbildningar för exempelvis jurister och ekonomer.

Kompletterande utbildningar för personer med avslutad utländsk utbildning har funnits i olika former sedan början av 1990-talet. Under de senaste åren har antalet personer som påbörjat kompletterande utbildningar för personer med avslutad utländsk utbildning stadigt ökat. Med ett ökat inflöde till Sverige av personer med utländsk högskoleutbildning har behoven av kompletterande utbildningar också ökat för att underlätta etableringen på svensk arbetsmarknad. Regeringen har också de senaste åren kraftigt utökat de kompletterande utbildningarna både avseende antalet utbildningar som erbjuds och antalet antagna. Totalt avser satsningen nya kompletterande utbildningar för personer med avslutad utländsk utbildning inom tretton områden vid 19 olika lärosäten. Utbyggnaden ska ske inom områden där det idag råder brist på utbildad arbetskraft och kommer att ske över tid beroende på lärosätenas förutsättningar och kapacitet att ta emot studenter. Till höstterminen 2017 planeras uppstart av kompletterande utbildning för biomedicinska analytiker, ekonomer och systemvetare för sammantaget 190 nybörjarstudenter. Omfattningen av de kompletterande utbildningarna är alltså fortfarande relativt liten i relation till den totala volymen studenter som utbildas inom dessa områden.

Etablering efter avslutad kompletterande utbildning för jurister, läkare, lärare, sjuksköterskor och tandläkare

UKÄ har på regeringens uppdrag följt upp etableringen på arbetsmarknaden för personer med utländsk utbildning som har genomgått kompletterande utbildning i Sverige. I rapporten *Etablering och sysselsättning efter kompletterande utbildning för personer med utländsk utbildning* (Rapport 2016:12) har UKÄ redovisat etableringen för de som genomgått kompletterande utbildning för jurister, läkare, lärare, sjuksköterskor och tandläkare som ingår i regeringens särskilda satsningar. Populationen som följs upp är alltså hämtad från årsredovisningarna för de lärosäten som fram tills uppföljningen hade haft i uppdrag att anordna kompletterande utbildning.

Det var totalt nästan 3 000 individer som varit registrerade på en kompletterande utbildning mellan hösten 2007 och hösten 2014 och som därmed ingick i baspopulationen. Mer än 80 procent av de som påbörjat kompletterande utbildningar var kvinnor vilket kan jämföras med de 73 procent kvinnor som var registrerade på motsvarande utbildningar inom den svenska högskolan höstterminen 2011. De flesta som varit registrerade på en kompletterande utbildning under perioden, nästan 2 100, gick en utbildning för lärare. Ungefär 300 hade påbörjat kompletterande utbildning till läkare respektive sjuksköterska och ungefär 140 individer hade påbörjat kompletterande utbildning till jurist respektive tandläkare.

Det har varit svårt att med säkerhet avgöra hur stor genomströmningen var på de kompletterande utbildningarna, dvs. hur stor andel av de som varit registrerade på en kompletterande utbildning som hade genomgått hela utbildningen. Inte alla kompletterande utbildningar leder till möjligheten att ta ut en examen. För vissa utbildningar utfärdas istället ett utbildningsintyg vilket det inte finns någon information tillgänglig om i högskoleregistret och det fanns också andra mätproblem (se vidare i ovan nämnda rapport). För att kunna göra en uppskattning av hur många av dem som påbörjat utbildningen som också avslutat den användes en kombination av uppgifter om examen, legitimation, validering och avklarade högskolepoäng inom ramen för de kompletterande utbildningarna.

Av de som bedömdes ha genomgått hela den kompletterande utbildningen fram till och med 2014 kunde nästan 1 000 personer följas upp ungefär ett år efter avslutad utbildning och 540 ungefär 3 år efter. Detta tyder på att genomströmningen inom utsatt tid är relativt låg vilket kan bero på, enligt Riksrevisionen, exempelvis språksvårigheter, studenternas familjesituation, arbete vid sidan av studierna eller att de får ett arbete och väljer att inte avsluta den kompletterande utbildningen. Studenternas motivation att genomföra utbildningen bedöms dock inte vara ett hinder enligt utbildnings-

anordnarna (*Statliga insatser för akademiker med utländsk utbildning*, RiR 2011:16, Riksrevisionen).

Resultaten från uppföljningen visade att 66 procent av dem som genomgått kompletterande utbildningar för personer med avslutad utländsk utbildning för att kunna arbeta som jurister, läkare, lärare, sjuksköterskor och tandläkare i Sverige mellan höstterminen 2007 och vårterminen 2014 var etablerade på arbetsmarknaden 1–1,5 år efter den sista terminen de varit registrerade. Andelen etablerade skiljde sig något mellan de olika utbildningarna. Två tredjedelar av alla jurister, läkare, lärare och sjuksköterskor var etablerade samtidigt som endast hälften av tandläkarna var etablerade ungefär ett år efter avslutad utbildning. Andelen etablerade män och kvinnor var ungefär lika stora, men det fanns vissa skillnader mellan könen för de olika utbildningarna. Högst var andelen etablerade bland de kvinnliga läkarna (tabell 24). Om man istället tittar på hur stor andel som var sysselsatta, alltså en lägre grad av anknytning till arbetsmarknaden, ökar andelen till 93 procent.

Av de som hade avslutat sin kompletterande utbildning kunde totalt 540 personer följas upp tre år efter avslutad utbildning. Bland dessa var andelen etablerade nästan 80 procent, dvs. andelen etablerade hade ökat med 13 procentenheter (tabell 25).

Andelen etablerade tre år efter avslutad utbildning var högre för samtliga utbildningar som kunde följas upp. Andelen etablerade män och kvinnor var ungefär lika stora ett år efter avslutad utbildning, men tre år efter var andelen etablerade män högre (87 procent) än andelen etablerade kvinnor (78 procent). Sammantaget var skillnaden i andelen etablerade ett år respektive tre år efter avslutad utbildning alltså större för männen än för kvinnorna. Det handlar dock genomgående om mycket få individer och siffrorna bör tolkas med stor försiktighet.

Etablering efter kompletterande utbildning jämfört med annan utbildning

Vi har jämfört andelen etablerade bland de som genomgått kompletterande utbildningar till jurister, läkare, lärare, sjuksköterskor och tandläkare med resultaten i UKÅ:s ordinarie uppföljningar för de som genomgått motsvarande yrkesexamensutbildningar vid svenska lärosäten (tabell 26). Det visade sig att andelarna som etablerat sig ungefär ett år efter avslutad utbildning var generellt lägre bland dem som genomgått kompletterande utbildning. Tre år efter avslutad utbildning var dock skillnaderna i etablering inte så stora längre. Andelen etablerade på arbetsmarknaden bland dem som genomgått kompletterande utbildning ökade alltså relativt kraftigt över tid

Tabell 24. Andel (procent) etablerade män och kvinnor åren 2009–2014 som hade tagit ut en examen, legitimation, hade validerats eller hade tagit samtliga poäng i alla kurser som de varit registrerade på 1–1,5 år efter att de förväntats avsluta sin kompletterande utbildning (dvs. hösten 2007 / våren 2008–hösten 2012 / våren 2013).

	Män			Kvinnor			Alla		
	Etable- rade	Popula- tion	Andel	Etable- rade	Popula- tion	Andel	Etable- rade	Popula- tion	Andel
Jurister	4	9	44	25	38	66	29	47	62
Läkare	26	42	62	36	48	75	62	90	69
Lärare	43	61	70	370	547	68	413	608	68
Sjuksköterska	11	15	73	90	137	66	101	152	66
Tandläkare	12	22	55	27	56	48	39	78	50
Total	96	149	64	548	826	66	644	975	66

Tabell 25. Andel (procent) etablerade män och kvinnor åren 2009–2014 som hade tagit ut en examen, tagit ut en legitimation, validerats eller hade tagit alla poäng på de kurser de varit registrerade på 3–3,5 år efter att de förväntats avsluta sin utbildning (dvs. hösten 2007 / våren 2008–hösten 2010 / våren 2011).

	Män			Kvinnor			Alla		
	Etable- rade	Popula- tion	Andel	Etable- rade	Popula- tion	Andel	Etable- rade	Popula- tion	Andel
Jurister	4	7	57	26	35	74	30	42	71
Läkare	25	27	93	25	25	100	50	52	96
Lärare	30	33	91	233	306	76	263	339	78
Sjuksköterska	5	8	63	61	76	80	66	84	79
Tandläkare	9	9	100	9	14	64	18	23	78
Total	73	84	87	354	456	78	427	540	79

Tabell 26. Andel etablerade med yrkesexamen. Källa: Rapport 2015:26, UKÄ.

Etablerade 2013	Examen 2011 / 12			Examen 2007 / 2008		
	Etablerade	Population	Andel	Etablerade	Population	Andel
Jurister	1 171	1 324	88	1 017	1 130	90
Läkare	921	965	95	822	854	96
Lärare*	5 116	6 202	82	7 831	9 355	84
Sjuksköterska	3 135	3 646	86	2 974	3 468	86
Tandläkare	182	194	94	135	151	89
Total	10 525	12 331	85	12 779	14 958	85

*Lärare inkluderar yrkesexamina för lärare för tidigare år och lärare för senare år, samt yrkeslärare.

efter att utbildningen avslutats. Lika stora förändringar förekommer inte bland de som examinerats från motsvarande utbildningar inom högskolans ordinarie utbildning för motsvarande utbildningar där andelen etablerade istället är relativt hög (85 procent i genomsnitt för dessa utbildningar) kort tid efter avslutad utbildning men sedan stabil över tid. Siffrorna från UKÄ:s etableringsrapporter är dock inte helt jämförbara då populationerna har avgränsats på lite olika sätt. En översiktlig jämförelse kan ändå ge referenspunkter vid tolkning av siffrorna för dem som genomgått kompletterande utbildningar (tabell 26).

Resultaten tyder på att det tar lite längre tid för den grupp som går kompletterande utbildning att etablera sig på arbetsmarknaden än de som genomgått hela sin utbildning i Sverige. Detta kan bland annat bero på att de inte har ett lika välutvecklat kontaktnät. Över tid når de dock upp till nästan samma andel etablerade. De flesta etablerade sig också inom yrken för vilka deras utbildning var relevant.

Kvinnor och män på den svenska arbetsmarknaden

Män och kvinnor är delvis etablerade inom olika yrken. Könsegregeringen på arbetsmarknaden är till stor del ett resultat av den ojämna könsfördelningen på olika typer av utbildningar i högskolan. Arbetsmarknaden kommer inte att bli mindre segregerad i framtiden utan framskrivningar över framtida tillgång och efterfrågan på högskoleutbildade på arbetsmarknaden år 2035 visar att den könssegregerade arbetsmarknaden förväntas bestå och i drygt hälften av utbildningsgrupperna kommer skillnaden att öka, se *Kvinnor och män i högskolan*, Rapport 2016:16, UKÄ.

I rapporten framkommer att det är en jämn könsfördelning (mellan 40 och 60 procent) i endast 3 av de 30 största yrkena åren 2005 och 2013. År 2013 var det 2 av dessa yrken som krävde högskoleutbildning: läkare samt universitets- och högskolelärare. Bland chefer är kvinnor mer välutbildade än män och skillnaden i utbildningsnivå har ökat under de senaste åren. År 2013 hade bland cheferna nästan hälften av kvinnorna en eftergymnasial utbildning på minst tre år medan omkring var tredje manlig chef hade motsvarande utbildning.

Svensk arbetsmarknad i ett internationellt perspektiv

För internationella jämförelser finns inte lika välutvecklad statistik att tillgå eftersom det i många länder saknas nationella register som omfattar hela befolkningen. Inom den internationella statistiken följs balansen mellan tillgång och efterfrågan på eftergymnasialt utbildade upp genom nationella nyckelvariabler som sysselsättning och arbetslöshet på en mer övergripande nivå.

Sysselsättning och arbetslöshet är relativt grova mått och eftersom de delvis mäter olika saker kompletterar de varandra. Sysselsättning avser hur stor del av den arbetsföra delen av befolkningen som arbetar. Andelen sysselsatta beror i hög grad på olika strukturella faktorer; tillgången på barnomsorg påverkar i vilken utsträckning föräldrar med små barn kan arbeta. Det finns också många andra faktorer som avgör hur stor andel av befolkningen som är tillgänglig för arbetsmarknaden. Statistik om arbetslöshet visar istället hur stor del av de som står till arbetsmarknadens förfogande som inte arbetar. Arbetslösheten i olika grupper tenderar därmed också att lite tydligare samvariera med konjunkturen. En individ kan också i statistiken inkluderas i gruppen arbetslösa eller i gruppen sjukskrivna beroende på ländernas olika utformning av regler och sjukförsäkringssystem.

Arbetsmarknadsutsikterna för högskoleutbildade över tid, det som intresserar oss här, beror inte enbart på utvecklingen av den lokala och globala ekonomin, utan också på den strukturella sammansättningen av olika typer av branscher och yrken på arbetsmarknaden. Den demografiska strukturen och pensionsavgångar är också av betydelse. Förändringar i olika typer av lagstiftning och regler kan dessutom påverka arbetsmarknaden för grupper av högskoleutbildade. Detta innebär att det också är komplicerat att försöka tolka de skillnader som finns mellan olika länder och sådana tolkningar bör därför göras med viss försiktighet.

Eftergymnasial utbildning är ingen garanti för att etablera sig på arbetsmarknaden, men det ökar överlag chanserna att bli sysselsatt och minskar risken för att bli arbetslös. Inom samtliga OECD-länder har en

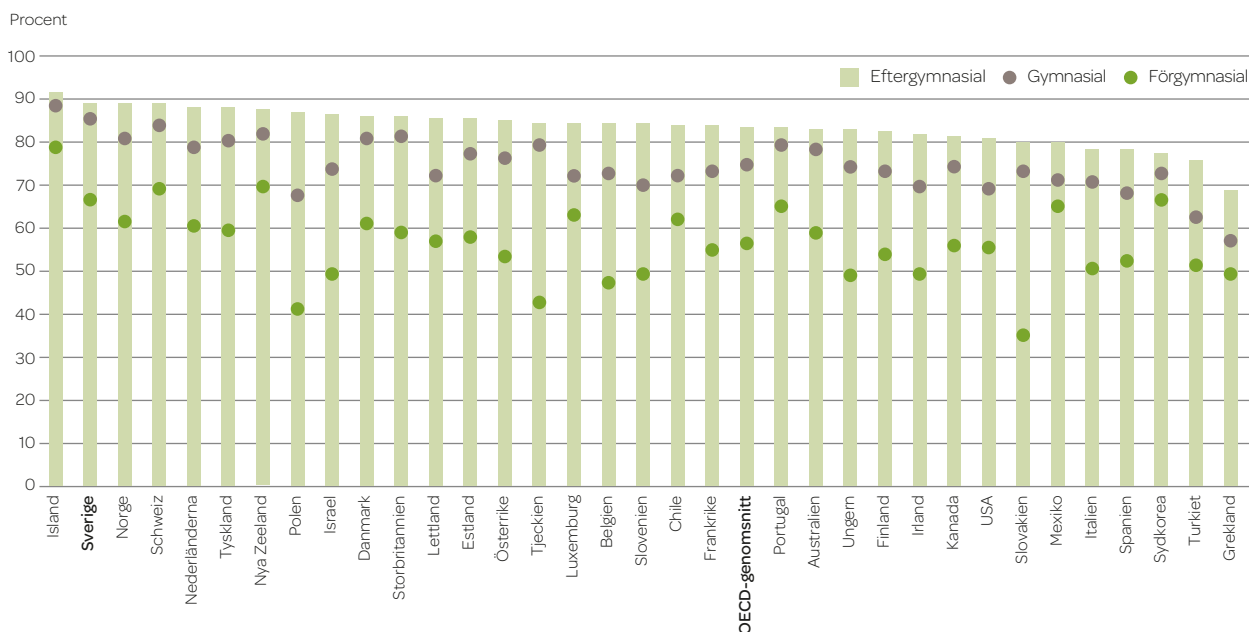
större andel av dem med en eftergymnasial utbildning ett arbete än de som endast hade en gymnasial utbildning eller lägre. Bland dessa i sin tur var en högre andel sysselsatta än bland dem som endast hade förgymnasial utbildning (figur 55).

Inom OECD var 2015 i genomsnitt 84 procent bland de eftergymnasialt utbildade i arbetsför ålder, 25–64 åringarna, sysselsatta medan 5 procent var arbetslösa. I Sverige var motsvarande siffror 89 procent sysselsättningsgrad och 4 procent arbetslöshet. Andelen sysselsatta i Sverige var alltså 5 procentenheter högre

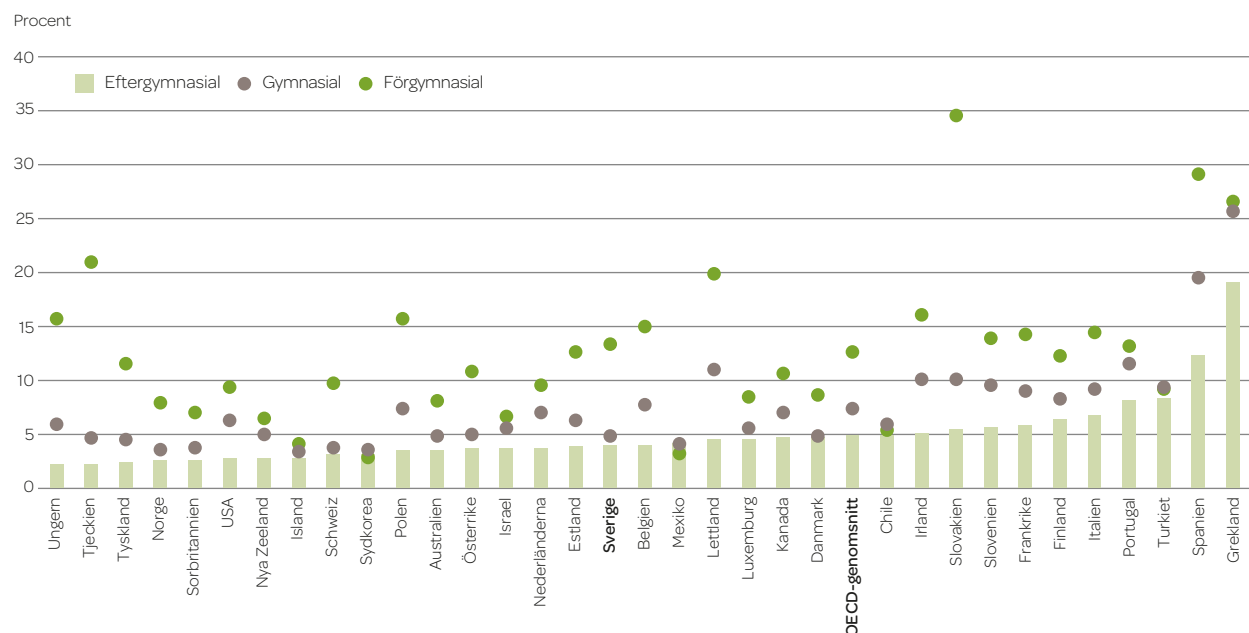
än OECD-genomsnittet. Sverige hade också en av de högsta andelarna sysselsatta inom OECD och arbetslösheten var en procentenhet lägre i Sverige än OECD-genomsnittet (se figur 56).

En liknande bild framträder om man enbart studerar dem som mer nyligen trätt in på arbetsmarknaden, åldersgruppen 25–34-åringar med eftergymnasial utbildning. Sedan 2007 har sysselsättningen inom denna grupp i Sverige varit högre och arbetslösheten lägre än motsvarande genomsnittliga nivåer inom OECD. Sverige har också uppvisat mer positiva utvecklingskurvor över tid

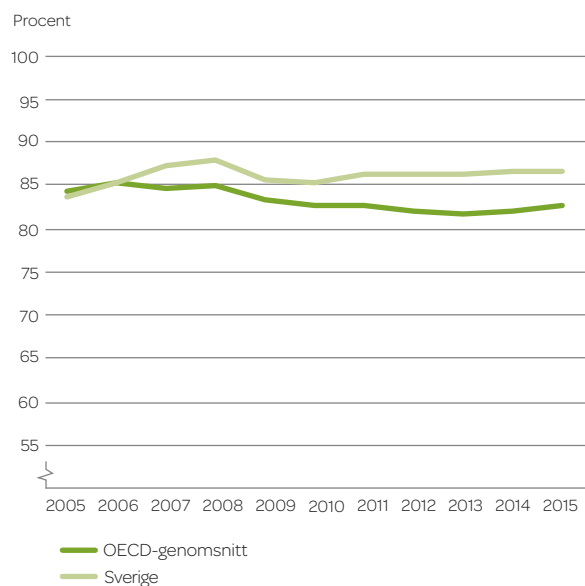
Figur 55. Sysselsättning i den vuxna befolkningen (25–64 år) per utbildningsnivå 2015 sorterat efter sysselsättningsgrad för eftergymnasial utbildningsnivå.

Figur 56. Arbetslöshet i den vuxna befolkningen (25–64 år) per utbildningsnivå 2015 sorterat efter arbetslöshet för eftergymnasial nivå.

Figur 57. Sysselsättning för eftergymnasialt utbildade 25–34-åringar i Sverige i jämförelse med OECD-genomsnittet perioden 2005–2015. Notera den brutna y-axeln.

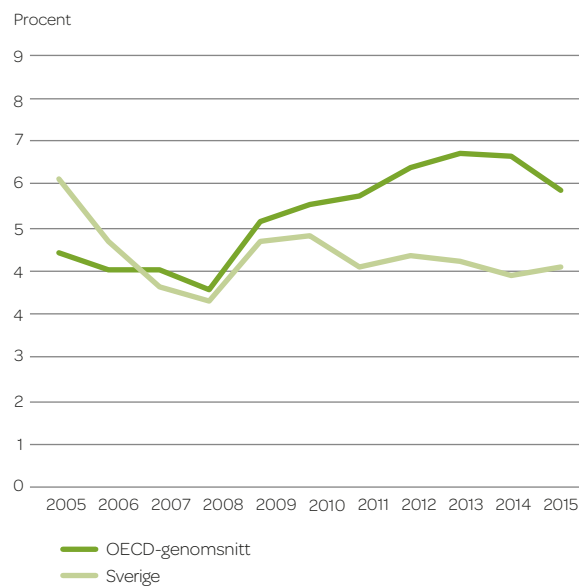
även om gapet har minskat något det senaste året. Mellan 2014 och 2015 ökade den genomsnittliga andelen sysselsatta inom denna grupp något mer inom OECD än i Sverige (figur 57).

Vid en jämförelse av 25–34-åringarna med eftergymnasial utbildning i Sverige och OECD-länderna över tid ser vi att det finns stora variationer i arbetslöshetsmönster (figur 58). Den globala finansiella krisen 2007–2008 förefaller ha drabbat många andra OECD-länder betydligt hårdare än Sverige. Efter 2009 ökade gapet i arbetslöshetssiffrorna för dem med eftergymnasial utbildning mellan Sverige och OECD-genomsnittet relativt kraftigt. Den genomsnittliga arbetslösheten inom OECD har dock gått ner något de senaste åren. Eftersom Sverige samtidigt har legat på en ganska jämn nivå, med en liten ökning av arbetslösheten sedan förra året, har gapet minskat från nästan 3 procentenheter 2014 till under två procentenheter 2015.

Prognostiserad personalbrist och utbyggnad av högskoleutbildning

Det är svårt att prognostisera det framtida behovet av personal i olika yrken eftersom många faktorer är okända. De olika prognoser som gjorts på senare år är dock relativt samstämmiga med avseende på flera akademiska yrken inom vård och skola. Redan för drygt tio år sedan prognostiserades en framtida brist för flertalet yrkeskategorier inom vård och skola (se t.ex. *Högskoleutbildningarnas dimensionering – Ett planeringsunderlag inför läsåret 2006/07*, Rapport 2006:6 R, Högskoleverket). En tilltagande brist på sjuksköterskor, läkare, tandläkare och flertalet lärarkategorier förväntades då och har nu

Figur 58. Arbetslöshet för eftergymnasialt utbildade 25–34-åringar i jämförelse med OECD-genomsnittet under perioden 2005–2015.

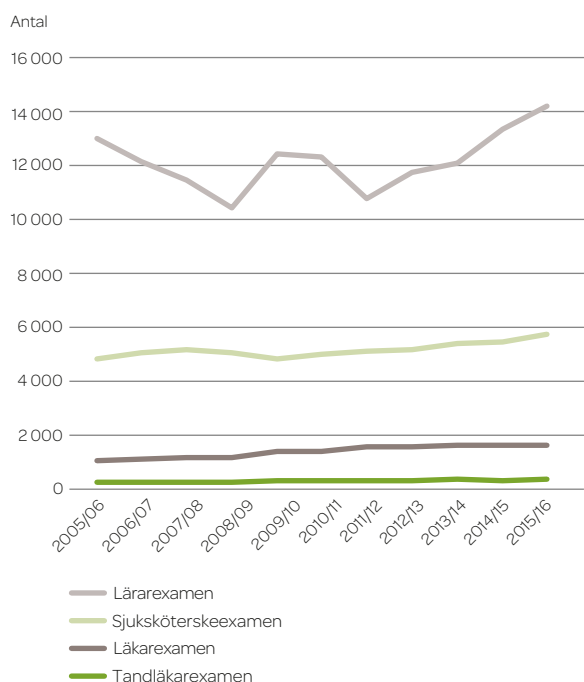
blivit kännbar i stora delar av landet. Ur detta perspektiv borde högskolan utbilda fler av dessa kategorier. Staten har därför vid flera tillfällen tillfört resurser, eller omfördelat medel, för att lärosätena ska kunna bygga ut dessa utbildningar.

Utbyggnader kan dock vara svåra för lärosätena att genomföra i praktiken. Svårigheterna kan variera. En anledning till svårigheterna att bygga ut vissa utbildningar kan vara otillräckligt antal sökande. Inom andra utbildningar kan söktrycket vara högt, men det kan ändå finnas svårigheter att bygga ut utbildningen, exempelvis den verksamhetsförlagda delen av utbildningen.

Nedan beskrivs hur antalet nybörjare och examinerade utvecklats över tid på utbildningarna till sjuksköterska, läkare, tandläkare och lärare.

När det gäller antalet nybörjare på utbildningarna till läkare, tandläkare och sjuksköterska kan en långsiktig och stabil gradvis ökning tydligt identifieras. Antalet nybörjare på läkarutbildningen har gått från 1 077 läsåret 2005/06 till 1 639 läsåret 2015/16. Det motsvarar en ökning på 54 procent. Antalet nybörjare på sjuksköterskeutbildningen har under samma period ökat från 4 825 till 5 739. Det motsvarar en ökning på 19 procent. Antalet nybörjare på tandläkarutbildningarna är få, men har ökat stadigt, från 240 till 363 under samma period. Det är en ökning på hela 57 procent. Antalet nybörjare på de olika lärarutbildningarna (exklusive speciallärare och specialpedagog) uppvisar inte samma stabila långsiktiga utveckling. Men sedan den nya lärarutbildningen infördes hösten 2011 har antalet nybörjare ökat kraftigt. Och antalet nybörjare läsåret 2015/16 ligger på en hög nivå även i ett längre perspektiv.

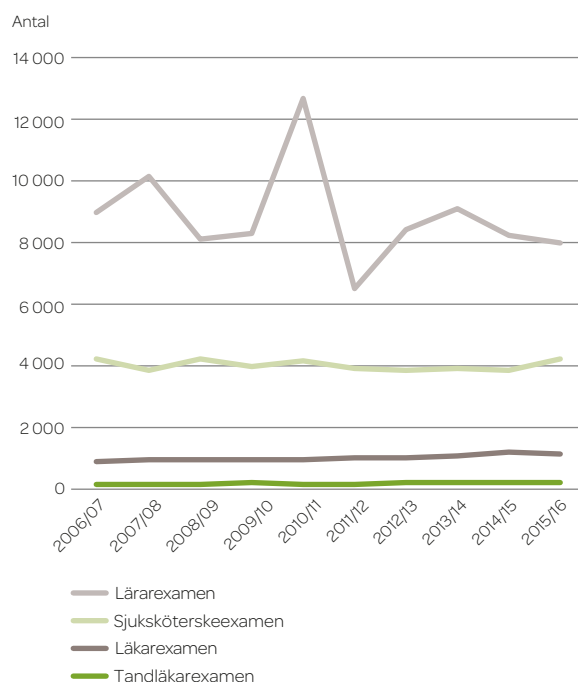
Figur 59. Antalet nybörjare på utbildningarna till lärare, sjuksköterska, läkare och tandläkare läsåren 2005/06 till 2015/16.

Tydligt är alltså att de tre vårdutbildningarna (till tandläkare, läkare och sjuksköterska) byggts ut stabilt och gradvis under hela den studerade perioden, vilket är i enlighet med regeringens intentioner. De årliga procentuella förändringarna i antalet nybörjare har varit små men sett till hela perioden har effekten blivit stor. Dessa tre utbildningar har också under lång tid haft ett högt söktryck och därför har lärosätena kunnat bygga ut utbildningarna. Den mycket större lärarutbildningen är i mycket högre grad beroende av att attrahera fler studenter för att kunna expandera och därmed svårare för lärosätena att bygga ut.

Det kan vara värt att komplettera bilden av nybörjare på respektive utbildning med antalet som examinerats från samma utbildningar. Detta med anledning av att stora skillnader i genomströmning gör att antalet nybörjare ensamt kan bli missvisande. När det gäller antalet examinerade så uppvisar läkarutbildningen och tandläkarutbildningen samma stabila långsiktiga uppgång som kunde konstateras med avseende på nybörjare. Antalet examinerade på läkarutbildningen har ökat från 919 läsåret 2006/07 till 1 174 läsåret 2015/16. Det motsvarar en ökning på 28 procent. Antalet examinerade från tandläkarutbildningen har ökat från 173 till 245 mellan läsåren 2006/07 och 2015/16. Det motsvarar en ökning på 42 procent. Antalet examinerade sjuksköterskor har under hela perioden legat väldigt stabilt runt 4 000, trots att nybörjarna har blivit betydligt fler. När det gäller lärare går det inte att urskilja någon tydlig trend, eftersom variationen över tid har varit stor, men sett till första och sista läsår i denna tidsserie har antalet examinerade minskat med 11 procent.

Figur 60. Antalet examinerade från utbildningarna till lärare, sjuksköterska, läkare och tandläkare läsåren 2006/07 till 2015/16.

Prognostiserad framtida brist på utbildad personal leder ofta till politiska ambitioner att bygga ut särskilt utpekade högskoleutbildningar. Dessa ambitioner låter sig dock inte alltid förverkligas. Relativt små utbildningar med högt söktryck, som utbildningarna till läkare och tandläkare, har expanderat både med avseende på nybörjare och examinerade. Utbildningen till sjuksköterska har ökat med avseende på nybörjare men ännu inte med avseende på examinerade. Och utbildningarna till lärare uppvisar en ryckig utveckling både gällande nybörjare och examinerade. Om inte avhoppet från lärarutbildningen ökar framöver bör dock de höga nuvarande nybörjartalen leda till att antalet examinerade lärare stiger under de närmaste åren.

Många som lämnar bristyrken kan tänka sig att återvända

Överlag förefaller matchningen mellan utbud och efterfrågan av högskoleutbildade på arbetsmarknaden i Sverige fungera relativt väl (*Högskoleutbildning under 20 år*, SOU 2015:70). Men det finns alltså vissa viktiga undantag. Inom framförallt vård och skola föreligger det sedan länge en obalans med en efterfrågan som är större än tillgången på kompetens. Efterfrågan på lärare inom samtliga inriktningar samt sjuksköterskor förväntas dessutom att öka ytterligare kommande år (*Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden – ett planeringsunderlag inför läsåret 2015/16*, Rapport 2015:5, UKÄ). Det finns inga enkla lösningar på hur dessa obalanser kan avhjälpas, utan det behövs sannolikt en rad olika insatser.

För yrken där det råder brist är ett sätt att avhjälpa bristen en utbyggnad av utbildningar som leder in i yrket, men i vissa fall räcker inte det. Det är även viktigt med fler vägar in i yrkena. Kompletterande utbildningar för personer med en utländsk utbildning är ett sådant sätt att öka tillgången på lärare och sjuksköterskor.

De som söker till yrkesutbildningarna inom högskolan söker dock inte bara en utbildning utan också ett yrke. Om arbetsvillkoren och lönen inte uppfattas motsvara den investering utbildningen kräver så är det svårt att arbeta sökande till utbildningarna. Det kan även leda till att de som har tagit ut en examen och arbetar inom yrket sedan lämnar det.

Statistiska centralbyrån (SCB) har i två rapporter följt upp lärare och sjuksköterskor som har tagit ut en examen och arbetat inom yrket, men sedermera lämnat det. I dessa två uppföljningar framkom att det 2014 fanns ungefär 240 000 individer som hade tagit ut en läroexamen (*Lärare utanför yrket*, Temarapport 2017:2, SCB) och 111 000 individer i arbetsför ålder som hade tagit ut en sjuksköterskeexamen (*Sjuksköterskor utanför yrket*, Temarapport 2017:3, SCB). Ungefär 15 procent av lärarna och 10 procent av sjuksköterskorna arbetade inom andra yrken och i en annan bransch än vad de utbildat sig för. SCB skickade ut enkäter till ett urval av dem som lämnat yrket för att undersöka bland annat varför de lämnat

yrket och vad som skulle krävas för att de skulle kunna tänka sig att återvända.

Undersökningarna visade att 60 procent av lärarna kunde tänka sig att återvända till läraryrket om förutsättningarna ändrades. Bland de yngre (25–39 år) var det hela 70 procent som kunde tänka sig att återvända. De viktigaste faktorerna för att de lärare som lämnat yrket skulle kunna tänka sig att återvända var en rimligare arbetsbelastning i förhållande till arbetstid, större möjligheter att styra över arbetssituationen och en högre lön.

Ungefär 60 procent av de sjuksköterskor som lämnat yrket skulle kunna tänka sig att återvända. De viktigaste faktorerna för att de som lämnat skulle kunna tänka sig att återvända till arbetet var högre lön, större möjligheter att styra över arbetssituationen och rimligare arbetsbelastning i förhållande till arbetstid.

Även om det inte är anmärkningsvärt stora andelar som har lämnat yrket så tyder SCB:s uppföljningar på att det finns ett relativt stort antal lärare och sjuksköterskor som skulle kunna rekryteras tillbaka in sina yrken om arbetsvillkor, arbetsmiljö och lönen skulle förbättras. Av de 36 000 lärare som lämnat yrket skulle alltså potentiellt uppemot 22 000 kunna tänkas återvända. Av de 11 000 sjuksköterskor som lämnat yrket kunde uppemot 7 000 tänka sig att återvända.

OM ATT MÄTA ETABLERING

Det mått på etablering som UKÄ använder syftar till att följa upp olika examensgruppers ställning på den svenska arbetsmarknaden. Etablering på arbetsmarknaden mäts genom en variabel som skapats med hjälp av uppgifter om inkomst, yrke, arbetslöshet och arbetsmarknadspolitiska åtgärder. SCB är leverantör av statistiken.

För att definieras som etablerad på arbetsmarknaden i Sverige krävs betydligt mer än att ha sysselsättning. Individen ska uppfylla samtliga av följande kriterier (mer detaljer finns i *Beskrivning av etableringsmättet – Andelen examinerade som har etablerat sig på arbetsmarknaden*, PM 2 / 2016, UKÄ):

- ▶ Sysselsatt i Sverige i november månad det aktuella uppföljningsåret enligt den definition som SCB använder i sysselsättningsregistret.
- ▶ Den sammanräknade arbetsinkomsten under året ska överstiga en viss nivå som justeras årligen med den genomsnittliga löneökningen på arbetsmarknaden. År 2014 uppgick den till 218 200 kronor.
- ▶ Det ska inte finnas några indikationer på arbetslöshet (på heltid eller deltid) eller att personen varit föremål för arbetsmarknadspolitiska åtgärder.
- ▶ Individen ska inte vara definierad som studerande.

I den senaste etableringsrapporten *Etableringen på arbetsmarknaden för högskoleutbildade 2013 – Examinerade läsåren 2011/12, 2009/10 och 2007/08*, Rapport 2015:26, UKÄ analyserades etableringen på arbetsmarknaden år 2013 för samtliga studenter som tog examen på grundnivå eller avancerad nivå vid något svenskt lärosäte under läsåren 2011/12, 2009/10 och 2007/08, dvs. ungefär ett, tre respektive fem år efter examen (tiden efter examen kan variera beroende på när under läsåret som examen tas ut). I uppföljningen presenterades även tidsserier, etableringen för män respektive kvinnor, för personer med utländsk bakgrund, olika yrken, olika lärosäten samt för dem utan examen.

Avgränsningen av uppföljningspopulationerna som presenteras i denna årsrapport har utförts på ett litet annorlunda sätt än i tidigare etableringsuppföljningar. Siffrorna som publiceras här är därmed inte helt jämförbara med de som publicerats i tidigare rapporter.